

Д. Є. Забзалюк

Львівський державний університет внутрішніх справ,
канд. іст. наук, доц.,
в. о. начальника кафедри теорії та історії держави і права

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ДОКТРИНИ КАТОЛИЦИЗМУ НА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

© Забзалюк Д. Є., 2015

Проаналізовано історичні, політичні та правові засади католицизму в Київській Русі та Галицько-Волинській державі. Досліджено головні особливості державно-політичного розвитку Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Акцентується на ролі та місці християнства в історичному розвитку Руської держави, а також аналізуються взаємозв'язки руських князів та православного духовенства із Римом та європейським католицьким світом у контексті впливу католицизму на становлення та головні етапи формування та розвитку київського та галицько-волинського періодів у історії українського державотворення.

Ключові слова: Київська Русь, Галицько-Волинська держава, християнство, католицизм, православ'я, церква.

Д. Е. Забзалюк

ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ ДОКТРИНЫ КАТОЛИЦИЗМА НА ГОСУДАРСТВЕННО-СОЗИДАТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ В КИЕВСКОЙ РУСИ И ГАЛИЦКО-ВОЛЫНСКОМ ГОСУДАРСТВЕ

Проанализированы исторические, политические и правовые основы католицизма в Киевской Руси и Галицко-Волынском государстве. Исследуются главные особенности государственно-правового развития Киевской Руси и Галицко-Волынского государства. Акцентируется на роли и месте христианства в историческом развитии Русского государства, а также анализируются взаимосвязи русских князей и православного духовенства с Римом и европейским католическим миром в контексте влияния католицизма на становление и главные этапы формирования и развития киевского и галицко-волинского периодов в истории строительства украинского государства.

Ключевые слова: Киевская Русь, Галицко-Волынское государство, христианство, католицизм, православье, церковь.

D. E. Zabzaljuk

FEATURES OF INFLUENCE OF DOCTRINE OF CATHOLICISM ON STATE CREATIVE PROCESSES ARE IN KYIV RUS AND GALICIA VOLYN' STATE

This article is sanctified to the analysis of historical, political and legal principles of Catholicism in Kyiv Rus and Galicia Volyn' state. The main features of state-political development of Kyiv Rus and Galicia Volyn' state are investigated in the article. Attention is

accented on a role and place of Christianity in historical development of the Russian state, and also intercommunications of the Russian princes and Orthodox clergy are analyses with Rome and Europeans catholic world in the context of influence of Catholicism on becoming and main stages of forming and development of the Kyiv and Galicia Volyn' periods in history of Ukrainian creation of the state.

Key words: Kyiv Rus, Galychyna-Volyn state, Christianity, Catholicism, Orthodoxy, church.

Постановка проблеми. З кінця IX – початку XI століття, тобто з моменту зміцнення військово-політичної ролі Києва та утворення, по суті, нової держави – Київська Русь, із початком міжнародних відносин із Візантією та Європою, в давньоруському соціумі поступово починають домінувати нові цінності світосприйняття, відмінні від язичницьких уявлень про навколишній світ.

У вітчизняній історіографії досить довгий період домінувала думка про єдиний та всеохопний вплив Візантії на становлення християнської релігії на Русі. Вплив західного християнського світу сприймався вороже і категорично відкидався. Однак, аналізуючи етапи розвитку Києво-Руської держави, а також шляхи утвердження християнства на Русі, відзначаємо, що Римська церква та західний світ відіграли величезну роль у становленні християнської віри та релігійного світосприйняття на Сході Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби наукового висвітлення періоду формування та розвитку Києво-Руської держави були окреслені у працях видатних українських істориків середини XIX – початку XX століття, до яких можна зарахувати О. Андріяшева, М. Грушевського, М. Дашкевича, Д. Зубрицького, І. Костомарова, І. Шараневича та ін.

Окремі аспекти проблеми державно-політичного, соціального та релігійного розвитку на Русі висвітлювали українські діаспорні дослідники, а саме: П. Грицак, М. Ждан, М. Кордуба, О. Лотоцький, І. Нагаєвський, Н. Полонська-Василенко, С. Томашівський, М. Чубатий та ін.

Що стосується радянської історіографії, яка висвітлювала київський та галицько-волинський період існування української держави, то релігійний чинник, за рідкісними винятками, або просто ігнорувався, або характеризувався доволі однобічно, з відвертою критикою будь-яких проявів католицизму на Русі. Варто відзначити праці С. Большакової, М. Брайчевського, Я. Ісаєвича, І. Крип'якевича, В. Пашуто, К. Софроненка, Н. Суворова, І. Фроянова, Я. Щапова, С. Юшкова та ін.

Зарубіжна історіографія, в якій аналізується київський та галицько-волинський період існування української держави в IX–XIV ст., представлена здебільшого працями російських, польських, німецьких та угорських істориків, зокрема: А. Вількевич-Вавжиньчикової, Б. Влодарського, Л. Дроби, С. Кучинського, Е. Ледерер, І. Павловського, Р. Роде, Р. Рьопеля, Р. Скриннікова, С. Смольки, В. Томсінова, М. Фонт та ін.

Сучасні дослідження Київської Русі та Галицько-Волинської держави, зокрема державно-правових та релігійних факторів розвитку, представлені у працях відомих українських істориків та правників, серед яких: О. Борисова, Н. Верещагіна, Л. Войтович, О. Головка, В. Гончаренко, Я. Дашкевич, В. Єрмолаєв, В. Ідзьо, О. Копиленко, М. Котляр, П. Кралюк, Н. Крестовська, В. Кульчицький, О. Купчинський, В. Макарчук, В. Мудревич, В. Ричка, В. Тацій, І. Терлюк, Б. Тищик, А. Толочко, Т. Федоренко, П. Яроцький та ін.

Формулювання цілей. Мета цієї статті полягає в дослідженні історико-правових аспектів католицизму в Київській Русі та Галицько-Волинській державі. Цілі наукової статті полягають у з'ясуванні: 1) головних етапів формування та становлення Києво-Руської та Галицько-Волинської держави; 2) передумов запровадження християнства на Русі; 3) характеру впливу внутрішньо- та зовнішньополітичних факторів на розвиток християнства на Русі; 4) ролі Католицької церкви у формуванні головних канонів християнської віри та релігійного світосприйняття на руських землях.

Виклад основних положень. Кожна історична епоха мала свої, притаманні лише їй, особливості становлення та розвитку. Період Середньовіччя, однозначно, не є винятком. І навіть більше, саме в цю історичну епоху викристалізувалась політико-правова ідеологія, яка визначила увесь подальший розвиток державно-правових явищ та процесів у суспільстві. Без сумніву, головним фактором цього процесу було християнство, що стало тією фундаментальною засадою, яка визначила увесь подальший розвиток європейської цивілізації, адже воно стало втіленням Любові та знайшло свій прояв у гуманістичному сприйнятті навколишнього світу. Такі уявлення поширювались передусім у Західній Європі, де християнська релігія розпочала свій офіційний поступ із початку IV століття.

Прийняття християнства як офіційної релігії західного світу сприяло утвердженню “спільності інтересів і форм суспільного життя навіть між романськими і германськими народами, на Сході такої солідарності ми не бачимо” [1, с. 148]. Саме тому удержавлення християнства на Русі мало змінити цю тенденцію в сторону об’єднання усіх руських земель в єдину державу.

Безперечно, хрещення Русі – одна з найепохальніших подій в історії вітчизняного державотворення, яка ознаменувала початок періоду розквіту Києво-Руської держави та офіційно увела її у велику європейську християнську сім’ю.

Є незаперечним історичним фактом, що християнство і Церква поставили міжнародні відносини народів і племен на якісно нові основи. З його прийняттям воно відкрило і українські землі для гуманніших міжнародних відносин і зв’язків. Характеристика “варвара” поволі зникає з аналіз світового літописання стосовно української землі та людини [2, с. 18–19].

Із середини X ст. Київська Русь стає потужною державою, яка займає важливе місце на політичній карті Європи. Крім того, її сусідство із польською, угорською, словацькою та чеською християнськими культурами, які межували із провідними християнськими державами Західної Європи, суттєво позначилось на християнізації самої Русі.

Більшою мірою, наголошують вчені, зв’язки з заходом були зумовлені економічними інтересами, однак не слід забувати і про релігійні. Причому останні почали формуватись та домінувати ще за півстоліття до Хрещення Русі 988 року.

Із середини X століття княгиня Ольга та Святослав “приймали посольства від папи Римського та володарів західних держав” [3, с. 102]. Зауважимо, що “взаємних посольств Русі з Римом дослідники в римських джерелах зафіксували дванадцять” [4, с. 18; 5, с. 254]. Відомою на Русі була місія монаха з монастиря св. Максиміліана в Лотарингії Адальберта у 961 році, яка, однак, виявилась невдалою, і монах був змушений втікати від язичників-киян. Взагалі, варто зазначити, що “Русь традиційно не сприймала закордонного місіонерства, а тому місіонери-іноземці на Русі були випадковими та поодинокими” [6, с. 289].

Своєрідним місіонерським бумом відзначається правління у Києві Володимира Святославовича, за часів якого в Київській Русі християнство стає офіційною державною релігією. Хоч саме хрещення відбулося за східним (візантійським) обрядом, вищі римські церковні ієрархи, і сам понтифік активно займались місіонерською діяльністю на Русі. В цей період відомі місії Папи Римського Бенедикта VII 979 року, місія послів Папи Іоанна XV 988 та 991 років, місія Папи Сильвестра II 1000 року, місія єпископа Колобреського, внаслідок якої у 1018 році, після смерті Володимира Великого, його син Святополк намагався запровадити католицизм тощо.

За свідченнями І. Нагаєвського, “приїзди папських легатів, та численні посольства Володимира до Риму торкалися не тільки політичних, але й церковних справ, були тісно пов’язані між собою, і можуть бути потрактовані як певне свідчення зусиль Володимира щодо встановлення патріархату” [7, с. 18].

Та й сам Володимир, на думку О. Борисової, вісь геополітичної орієнтації Русі спрямував більше на Європу, церкву ж зберігав під своєю опікою незалежною у слов’янському обряді [6, с. 187].

Особливо тісні стосунки із Західною Європою та Католицькою церквою були у Ярослава Мудрого, що замовчували, а подекуди навіть фальсифікували візантійські літописці. Так, відомо, що у 1054 році митрополит Іларіон “не підтримав візантійську політичну і релігійну організацію в

питанні розколу Вселенської церкви, через що щезає з літописів і перестає бути митрополитом” [3, с. 181].

Відомо, що Ярослав Мудрий домагався царської корони і незалежного статусу київському першоієрархові. Обрання митрополита Іларіона руським єпископатом без згоди Константинополя було свідченням того, що руська політична й релігійна еліта в цей час вже була такою сильною, зрілою, і такою переконаною у праведності своєї місії в світі, що не побоялась так продемонструвати свою незалежність від Візантії [6, с. 190].

В цей час розпочинається конфронтація між Грецькою та Католицькою церквами за право бути панівною. Особливо ця боротьба загострюється після 1054 року, тобто після її розколу. Саме в цей період у Києві перебував кардинал Гумберт, який намагався схилити Україну–Русь до західно-християнської церкви. А релігійна місія антипапи Климента III взагалі була спрямована на возз'єднання церков.

Наступним з князів України-Русі, хто схилився до католицизму, був Ізяслав Ярославович, який звертається з листом до Папи Григорія VII, в якому просить визнати його владу як верховного правителя Русі. Адже відомо, що усі верховні монархи тогочасної феодальної Європи вважалися підданими римських понтифіків.

Папа Римський дуже уважно приглядався до релігійних і політичних справ в Україні-Русі. Переговори українських митрополитів з Папою Римським дуже нервували Константинопольський патріархат, і хоча київський митрополит, порівняно з візантійськими, посідав в ієрархії церкви занадто низьке 61-ше місце і не привертав особливої уваги патріарха, в європейській релігійній політиці київський митрополит у найдавнішому каталозі на дев'ятій позиції. Таке політичне і релігійне становище України-Русі надавало українському митрополиту високий статус, що змушувало константинопольських патріархів майже не втручатися у внутрішні та зовнішні справи української церкви. Українські політичні і релігійні діячі добилися права самостійного вибору митрополита своїми єпископами. Така особливість митрополії, її високий статус були пов'язані з тим, що в Україні-Русі не була заборонена католицька церква і, окрім православних єпископатів, були і католицькі [3, с. 138–139].

Як бачимо, було дуже багато спроб схилити Україну-Русь у бік католицизму і це виразно свідчить про те, як високо цінували в Римі значення України-Русі, як наполегливо бажали схилити її до латинського світу.

Важливим з погляду ставлення до католицизму на Русі був хрестоносний рух західноєвропейського лицарства XI–XIII століть і можлива участь в ньому руських військових дружин. На нашу думку, більшою мірою він сприймався як паломництво, аніж як військова компанія зі звільнення Єрусалиму від невірних. Ігнорування русичами цієї місії можна пояснити не стільки неприйняттям самої ідеї хрестових походів, скільки складною зовнішньополітичною ситуацією на Русі й постійними внутрішніми міжусобицями.

Хоча окремі дослідники і вказують на участь русичів у хрестоносному русі (В. Пашуто, Г. Саганович, О. Назаренко, В. Ідзьо), проте, на нашу думку, ця проблематика практично не досліджена і потребує окремого аналізу.

Загалом, як зазначає О. Головко, “толерантне ставлення Русі до хрестоносного руху змінилося на межі XII–XIII ст., коли римська курія розпочала широкомасштабний наступ на язичників та “схизматиків” Східної Європи [8, с. 22].

Протягом XI–XII ст. на західних територіях Київської Русі спостерігається значне піднесення двох удільних князівств – Галицького та Волинського. Ці князівські землі підтримували активні міжнародні відносини з провідними європейськими країнами, Візантією тощо. Це зумовлювало перспективу їх подальшого об'єднання в єдину державу, вироблення європейського вектора розвитку, а також зміцнення їх ролі та впливу на політичну ситуацію в Європі.

Посівши київський великокнязівський престол, Роман остаточно припинив міжкнязівські чвари України-Русі й запропонував Українській державі новий реформаторсько-законодавчий проект під назвою “Добрий порядок на Русі”, запропонувавши у ньому передачу

великокнязівського престолу від батька до сина, як було прийнято в країнах Західної Європи [9, с. 5–6].

Однак найбільшого розквіту Галицько-Волинська держава досягла за правління князя Данила Романовича, з ім'ям якого пов'язані нове об'єднання Галичини та Волині, відновлення влади над Києвом, зовнішньополітичні відносини із сусідніми державами, релігійна унія із Католицькою церквою, його коронація та боротьба із золотоординським нашествям.

Завдяки могутній військовій організації король Данило мав великий вплив на країни Західної Європи: Угорщину, Польщу, Чехію і Австрію, у зв'язку з цим міг на рівних проводити широкомасштабні переговори з володарями цих країн, зокрема з Папою Інокентієм IV про хрестовий похід проти татар [10, с. 11].

У другій половині 40-х років XIII ст. залежність Данила від монголо-татарського панування стає нестерпною. Окрім того, Золота Орда починає становити цілком реальну загрозу зокрема, для більшості європейських держав, а також для усього європейського католицького світу. Чудово усвідомлюючи ситуацію, що склалась і, будучи прекрасним політиком і дипломатом, Данило Романович у лютому 1246 року розпочинає перемовини із Папою Римським Інокентієм IV щодо організації спільного із європейськими монархіями хрестового походу проти монголо-татарського панування.

Щодо монголо-татарської загрози, зауважимо, що, крім Данила, багато інших східноєвропейських володарів у XIII ст. вважали за необхідне релігійне єднання з католицьким світом задля реалізації ідеї хрестового походу проти ординців.

У стосунках з римською курією в другій половині 40-х років XIII ст. Данило Романович сподівався використати авторитет Риму в контактах з центральноєвропейськими монархами. Знаючи настійливість курії в релігійному питанні, в питанні єднання церков, князь Данило категорично не відкидав можливість переговорів на релігійну тему, але умовою для цього ставив надання реальної допомоги Заходу Русі в боротьбі з ординцями. З цією метою “папа брав державу Данила під свою опіку...і заборонив іншим королям і хрестоносцям претендувати на володіння в землях Данила та Василька” [11, с. 123–127].

Щоправда, князь Галицько-Волинської держави зобов'язувався стати частиною великого католицького світу, підпорядкувавши місцеві православні єпархії під римську юрисдикцію. У серпні 1247 року Папа Римський Інокентій IV видає буллу, в якій проголошувалось єднання галицьких князів з Римською Католицькою церквою.

Розглядаючи правові аспекти прийняття унії, варто зауважити достатньо ґрунтовну підготовку до її ухвалення, як з боку папської курії, так і з боку князя та його найближчого оточення, зокрема вищих місцевих церковних ієрархів.

Це дає підстави стверджувати, що унія приймалась на найвищому державному рівні й мала велике державно-політичне та історичне значення, а також “відкривала широкі можливості інтеграції у Західну Європу” [12, с. 3–7].

Отже, можна вважати, що правління Данила Галицького – це період входження Галицько-Волинського князівства у європейський союз католицьких держав.

Окремим фактом визнання зростання авторитету Галицько-Волинської держави у Європі стала коронація Данила Романовича у 1253 році в м. Дорогичин. Звичайно, факт коронації мав дуже важливе значення, адже тепер уже перший український король прекрасно усвідомлював всю значущість і вагу корони не просто як монаршого символу, а як символу належності до Європи.

Коронація Данила Романовича мала велике політичне значення для Русі, оскільки сприяла зростанню авторитету холмського володаря в контактах із західними сусідами – католицькими монархами Центральної Європи. Отримання нового титулу, авторитетного в Європі, відіграло велику роль для підвищення політичної ваги руського володаря і в східнослов'янському середовищі. В літературі існує думка, що в Дорогичині відбулося визнання прав Данила, який де-факто вже давно був королем Русі, на всю давньоруську спадщину [13, с. 201].

Крім того, Данило Галицький визнавав зверхність Папи як вищого релігійного ієрарха, а той, своєю чергою, визнавав Данила єдиним законним володарем України-Русі та анулював претензії

угорських королів на Галичину, визнаючи за Данилом Романовичем, як королем Русі, права на усі землі від Карпат до Дніпра, на усі білоруські та литовські землі, на які він раніше не мав права.

Однак до укладення реальної унії Галицько-Волинської держави із Католицькою церквою в її юридичному сенсі справа так і не дійшла, оскільки ті зобов'язання, які взяв на себе Рим, так і не були виконані. Ці зобов'язання стосувались не тільки гарантій військової допомоги проти татар, але і релігійних чинників, які виглядали доволі суперечливими. Адже йшлося про фактичне і юридичне об'єднання двох церков – Православної та Католицької. Відомо, що як у князівській та у боярській верхівці, так і в середовищі церковної спільноти в особі духовенства було багато противників такого об'єднання.

Висновок. Одностайність релігійного світобачення, моральних засад та спільних вартостей формують у спільноті однаковість зобов'язань і тотожність прав, єдність завдань і цілей виступають першорядними державотворчими та правотворчими елементами.

Можна із впевненістю стверджувати, що католицизм мав неабиякий вплив на розвиток християнства на Русі. Майже усі руські князі, як київського, так і галицько-волинського періодів розвитку української держави, підтримували тісні контакти із провідними західноєвропейськими католицькими державами. Окремо відзначимо і багатовимірні взаємовідносини із самою Римською Католицькою церквою, яка неодноразово намагалася схилити шальки терезів зі сторони православ'я у бік католицизму, розуміючи вагому роль і місце Русі на політичній карті Європи.

1. Петровъ М. Н. *Лекції по всемірній історії. Томъ II. История среднихъ вѣковъ. Часть II.* – С.-Петербургъ, 1908. – 148 с. 2. *Релігія в житті українського народу // Збірник матеріалів Наукової конференції у Рокка ді Папа (18–20 жовтня 1963 р.) / за ред. В. Янева.* – Мюнхен–Рим–Париж, 1966. – 217 с. 3. Ідзьо В. С. *Релігійна культура Європи та зародження, становлення і розвиток християнства на території України / В. С. Ідзьо.* – Львів: Ліга-Прес, 2007. – 320 с. 4. *Історія релігій в Україні.* – Т.2 / за ред. проф. П. Яроцького. – К., 1997. – 372 с. 5. Чубатий М. *Історія християнства на Русі-Україні / М. Чубатий.* – Т.1 (до року 1353). – Рим-Нью-Йорк, 1965. – 816 с. 6. Борисова О. В. *Релігійний чинник у геополітичних устремліннях еліт України в добу Середньовіччя: монографія / О. В. Борисова.* – Луганськ: Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 320 с. 7. Нагаєвський І. *Об'єднання Церкви й ідея Патріархату в Києві / Ісідор Нагаєвський.* – Торонто, 1961. – 200 с. 8. Головка О. Б. *Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи (IX – перша половина XIII століття): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня доктора іст. наук: 07.00.02 – всесвітня історія / О. Б. Головка.* – К., 2006. – 34 с. 9. Ідзьо В. С. *Король Данило та Українська держава у XIII столітті / В. С. Ідзьо.* – Львів: Сполом, 2007. – 64 с. 10. Kunasiewicz Stanisław. *Stanisława Kunasiewicza przewodnik po kościele Bożego Ciała oo. dominikanów we Lwowie / S. Kunasiewicz.* – Lwow: I. Związkowa Drukarnia, 1876. – 214 s. 11. *Большакова С. А. Папские послания галицкому князю как исторический источник / С. А. Большакова // Древнейшие государства на территории СССР.* – М.: Наука, 1976. – С. 123–127. 12. *Дашкевич Н. Первая уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246–1254) / Н. Дашкевич.* – К., 1884. – 48 с. 13. *Полонська-Василенко Н. Історія України. Т.1. / Н. Полонська-Василенко.* – К.: Либідь, 1992. – 588 с. 14. *Верещагина Н. В. Климент Римский – небесный покровитель Киевской Руси: монография / Н. В. Верещагина.* – Одесса: Астропринт, 2011. – 160 с. 15. *Скрынников Р. Г. Крест и корона: Церковь и государство на Руси IX – XVII вв.* – Санкт-Петербург: Искусство – СПб, 2000. – 463 с.